

UDK 811.163.4(497.6)'342.41

811.163.4(497.6)'366

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 10. XII. 2020.

Prihvaćen za tisak 14. I. 2022.

doi.org/10.31724/rihji.48.1.5

Zenaida Karavdić

Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu

Hasana Kikića 12, BH-71000 Sarajevo

orcid.org/0000-0002-2001-1204

zenaida.karavdic@izj.unsa.ba

SILAZNI AKCENT IZVAN POČETNOG SLOGA U BOSANSKOM JEZIKU – UTJECAJ SUFIKSA

Standardni bosanski jezik pripada četveroakcenatskom novoštokavskom sistemu, od kojeg odstupa u prisutnosti silaznih akcenata u tuđicama, složenicama, genitivu jednine i akuzativu množine pojedinih riječi, neprenošenju akcenta na proklitiku, skraćenicama te dvosložnom refleksu jata. S obzirom na to da je uvjet da upotrebnii oblik bude i normiran zapravo precizan opis kategorija, to se u ovom radu silaznom akcentu pristupa sistemski, tj. otkrivaju se moguće kategorije u kojima se silazni akcent javlja dosljedno izvan početnog sloga. Za konačno normiranje potrebno je ove kategorije ispitati na terenu, čime se ovaj rad neće baviti.

Iz dosadašnjih istraživanja kao nedovoljno opisane izdvojile su se tuđice i silazni akcent u genitivu množine i vokativu jednine pojedinih riječi. S obzirom na to da se primjeri mogu grupisati prema sufiksima gotovo bez ostatka, a polazeći od teze da sufiksi mogu određivati akcenatsku sliku riječi, kategorije tuđica i riječi koje u genitivu množine i/li vokativu jednine imaju ili mogu imati silazni akcent izvan početnog sloga kategorizirane su dakle prema sufiksima, koji su detaljno pobrojani. Korpus su činili opći rječnici bosanskog jezika, pa su date napomene i o trenutnom normativnom statusu pojedinih kategorija, od kojih su neke i normirane. Istraživanje je iznjedrilo i opći zaključak, a to je da se u bosanskom jeziku silazni akcenti izvan prvog sloga javljaju samo u trosložnim i višesložnim riječima.

1. Silazni akcent u normi

Standardni bosanski jezik ima četveroakcenatski novoštokavski sistem, s dva duga i dva kratka akcenta, tradicionalno nazvana uzlazni i silazni, s pravilima

koja načelno vrijede u svim štokavskim standardima: silazni akcentat nalazi se isključivo na prvom slogu, jednosložne riječi mogu imati samo silazni akcentat, dok se uzlazni može nalaziti na bilo kojem slogu u riječi osim posljednjem. Dužine se mogu naći samo na slogu poslije akcenta i teoretski nisu ograničene brojem.

Vermeer (1984–1985) problematizira pravilo o silaznom akcentu samo na prvom slogu jer to znači neutralizaciju tonske opreke u unutrašnjim slogovima, i zapravo je čudno što je ta neutralizacija izvršena u korist uzlaznog, a ne silaznog akcenta, koji bi se prije mogao očekivati jer je neutralniji od uzlaznog. On tvrdi da su pravila novoštokavske akcentuacije zapravo odraz nekadašnjeg prenošenja akcenta i više ne vrijede, a veliki broj riječi u kojima je akcent zaista prenesen samo je odraz nekadašnjeg procesa. To se može vidjeti na primjeru složenica, u kojima se prvi dio složenice tretira kao proklitika (jer je izgubio akcentat), ali kao posebna vrsta proklitike koja ne povlači na sebe silazni akcent iz riječi koja slijedi (što ga ne čini manje novoštokavskim, jer ima još takvih proklitika: *kad nēmā, u stārā vremēna*). Dodaje da se prenošenje akcenta može očekivati samo uz pretpostavku da prenošenje proizlazi iz fonemske (a ne morfološke) strukture jezika. Silazni akcenti na unutrašnjim ili posljednjim slogovima u tuđicama zapravo čuvaju svoj originalni akcent, a svjedoče i o mogućnosti da je u jeziku, u trenutku neposredno prije njihovog ulaska u rječnik, očito postojala mogućnost da silazni akcenti budu i izvan prvog sloga. Kao dokaz da je silazni akcent i sistemski moguće pronaći izvan prvog sloga evidentira silazne akcente u genitivu množine i imperfektu u dijalektima, i to onima u kojima je prenošenje silaznog akcenta na proklitiku gotovo dosljedno.

I Werle (2009: 54) u svom radu o akcentu klitika ističe kako su silazni akcenti, za razliku od uzlaznih, koji traže slog iza sebe (historijski gledano, jer su i nastali pomjeranjem silaznih za jedan slog ispred – Kapović 2015: 29, a na sinhronom nivou i jer njihova uzlaznost ovisi i o visini tona u slogu koji slijedi),¹ teoretski mogući na bilo kojem slogu i na unutrašnjim slogovima predstavljaju izostanak novoštokavskog pomjeranja silaznog akcenta. Napokon, Kapović (2015: 31–32) konstatira da „Umjesto da se počinje od pojednostavljenih pravila (da \surd dolaze samo u početnom slogu) pa da se stvarnost prilagođava pravilima, kao što se to

¹ Iako nije nemoguće da, u dijalektima, nakon redukcije posljednjeg sloga, ton ostane uzlazan, kao npr. u imperativu: *pokáži!, pùst!* (Kapović 2015: 29).

skoro uvijek čini u standardološkim priručnicima, treba poći od stvarnosti i nju opisati. A u stvarnosti, uključujući i praksu govorenja standardnim jezikom, $\sqrt{\wedge}$ postoje i u nepočetnim slogovima – iako u specifičnim položajima koje se može precizno definirati (...). Te položaje (prijedložne sveze, genitivne množinske oblike nekih riječi, složenice – uglavnom učenog porijekla, posuđenice, uzvike, skraćenicе, ekspresivne oblike) jednostavno treba opisati kao posebne slučajeve umjesto da ih se pokušava umjetno i nepotrebno uklanjati iz standardnog jezika (a zapravo samo iz standardnih priručnika jer ih je iz govornog jezika nemoguće ukloniti).“ Ova se tvrdnja odnosi i na bosanski jezik – „naš savremeni jezik (...) potvrđuje činjenicu da su silazni akcenti u neinicijalnoj poziciji ne samo u njima prisutni, nego i njihovoj prirodi imanentni. S tom sada posve nespornom činjenicom valja se suočiti, te u potenciji našeg/naših jezika već sadržanu zakonitost i adekvatno definisati.“ (Valjevac 2009a: 337; v. i 2009b: 359)

I dok je norma hrvatskog jezika manje rigidna prema ovoj pojavi,² srpska i bosanska norma još uvijek se drže tradicije (Klimentić 2013; Hodžić 2021: 9). Rješenja koja se nude, kao što su prenošenje silaznog akcenta jedan slog ispred kao uzlaznog (uz čuvanje dužine ako je u pitanju dugi silazni) ili pretvaranje silaznog u uzlazni, kao i pomjeranje silaznog akcenta na prvi slog, iako u nekim riječima prihvaćena, uglavnom su neprirodna običnom govorniku (Škarić i dr. 1987: 144).³ Stoga je zadatak ovog rada upravo pokušati precizirati kategorije u kojima se silazni akcent javlja izvan početnog sloga, u nadi da će te kategorije naći svoje mjesto u normi.

² U normativnim priručnicima hrvatskoga jezika, još od gramatike Tome Maretića navode se, manje ili više sistemski, riječi sa silaznim akcentom na nepočetnom slogu. Riječ je o složenicama (Maretić 1963, *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim priručnikom* 1960), kao i posuđenicama, stranim vlastitim imenima, genitivu množine riječi s nepostojanim *a* i s uzlaznim naglascima u ostalim padežima i skraćenicama (Barić i dr. 1997). Normativni status ovih odstupanja kreće se od davanja statusa dubleta ili tripleta (Barić i dr. 1997), preko proglašavanja rubnim pojavama (Vukušić i dr. 2007), do nenormiranosti (Klarić 2013; Barić i dr. 1999; Šonje 2000, sve navedeno prema Vidović 2020).

³ U svom radu koji razmatra upotrebnu normu riječi i kategorija sa silaznim akcentom izvan početnog sloga Pehlić (2013) uza svaku kategoriju navodi po jednu ili nekoliko riječi kod kojih se u javnom govoru forsira normirani, uzlazni akcent, dok sve ostale iz iste kategorije ostaju sa silaznim.

2. Dosadašnja istraživanja

U literaturi koja se bavi odstupanjem od pravila novoštokavske akcentuacije u bosanskom jeziku, zabilježeno je javljanje silaznog akcenta na unutrašnjem slogu u:

- tuđicama (Šehović 2013; Valjevac 2009a: 335–338; Werle 2009: 53; Alić i Ledić 2020: 82; Kalajdžija 2009: 378; Pehlić⁴ 2013: 542; Vermeer 1984–1985: 145)
- složenicama (Šehović 2013; Valjevac 2009a: 329; Werle 2009: 53; Pehlić 2013: 545; Vermeer 1984–1985: 145) i superlativu koji poprima svojstva složenice (Alić i Ledić 2020: 82)
- genitivu množine trosložnih i višesložnih imenica muškog roda na *-ac* i *-ak* (*a* je nepostojano) s dugim uzlaznim akcentom na penultimi (Valjevac 2009a: 329; Alić i Ledić 2020: 82; Kalajdžija 2009: 378; Pehlić 2013: 545; Vermeer 1984–1985: 145),⁵ uključujući tu i riječi s uzlaznim akcentom i akcenatskom paradigmom u kojoj u genitivu množine uzlazni akcent prelazi u silazni (ogledalo – *oglēdālā*, rečenica – *rečēñicā* kao *jèzik – jèzikā, lòpata – lòpātā*, v. Kapović 2015: 30, fusnota 1307)
- neprenošenju akcenta na proklitiku (Valjevac 2009a: 332; Alić i Ledić 2020: 82)
- skraćenicama (Alić i Ledić 2020: 82)
- dvosložnom refleksu jata (Šehović 2013; Pehlić 2013: 546)
- pojedinačnim riječima (Kalajdžija 2009: 378; Pehlić 2013: 547)

U hrvatskom (Škarić i dr. 1987) zabilježen je još i u vokativu (*Banjalūko, lokomotīvo*), što je karakteristika i bosanskog jezika, dok je status silaznog akcenta u prezentu (*blebēčēm, svjedōčīm, pohvālīm*, isti izvor) i u hrvatskom je-

⁴ Koja izdvaja nazive država i strane nazive kao posebnu kategoriju.

⁵ S tim da se ova kategorija navodi u literaturi različito – kod Valjevaca je to genitiv množine imenica muškog roda na *-VcaC*, dok Alić i Ledić ovu kategoriju opisuju vrlo općenito kao „u oblicima genitiva množine u kojima uzlazni naglasci često prelaze u silazne“, Kalajdžija također općenito „tvorbena-morfološka kategorija izvedenica ili složenica koje posjeduju kategoriju nepostojanog, odnosno postojanog *a*, u obliku genitiva množine“, kao i Pehlić: „Gmn. imenica sa nepostojanim *a* i s uzlaznim naglascima u ostalim padežima (u riječima, češće, domaćeg porijekla)“. Za hrvatski jezik također se razlikuju navodi – Kapović je općenit: „u genitivu množine nekih imenica“ (2015: 30), a Škarić et al. su nešto precizniji: „imenice koje u nominativu imaju uzlazni naglasak na predzadnjem slogu u genitivu množine s nepostojanim *a*“ (1987: 147), ali to i dalje ne obuhvata primjere kao *oglēdālā* i *rečēñicā*.

ziku upitan, a za bosanski nije karakterističan, kao ni primjer imperfekta koji navodi Vermeer (1984–1985: 146): *okopâvâše*.

Silazni akcent u tuđicama, kao što vidimo, spominje i/li problematizira najveći broj autora. Neki ih samo usputno spominju (Kalajdžija 2009: 378; Werle 2009: 54) ili pobrajaju (Pehlić 2013: 542–544), ili se bave njima općenito – tako Valjevac (2009a: 336) kao uzroke postojanja silaznih akcenata u tuđicama navodi njihov izvorni akcent, u jeziku iz kojeg su prenesene, kao i naslanjanje na vlastite organske idiome u kojima također postoje silazni akcenti izvan prvog sloga (kao u genitivu množine). Šehović (2013) zanima samo njihov normativni status pa zaključuje da se u normi počinju dozvoljavati i silazni akcenti u tuđicama, opet bez detaljnije analize. Najpodrobnije se tuđicama bave autorice Alić i Ledić (2020). Njihov se rad bavi upotrebnom akcenatskom normom tuđica, i to kod govornika bosanskog i hrvatskog jezika u Bosni i Hercegovini. Tuđice su u ovom radu razvrstane prema kvalitetu i kvantitetu te donekle uzimajući u obzir nastavak, na tuđice s kratkosilaznim, one s dugosilaznim, one na *-ost* s kratkosilaznim akcentom i dužinom te one s kratkosilaznim i dugosilaznim akcentom.

Unutar ove podjele, tuđice s kratkosilaznim akcentom dalje su razvrstane na: dvosložne riječi sa kratkosilaznim akcentom na ultimi (*resùrs, retùš*), višesložne riječi sa kratkosilaznim akcentom na ultimi (*referènt, pacijènt*) te trosložne i višesložne riječi sa kratkosilaznim akcentom na penultimi (*renesànsa, referèncà*) i ustanovljeno je da govornicima bosanskog jezika prva kategorija nije poznata, u drugoj kategoriji u riječima koje se završavaju na *-nt* običniji im je i češći kratkosilazni akcent na ultimi, a u riječima koje se završavaju na *-ist* češći im je kratkouzlazni akcent na unutrašnjem slogu, dok u trećoj kategoriji podjednako koriste i silazni i uzlazni akcent, što se objašnjava time da ne dolazi do promjene mjesta i trajanja akcenta, nego se promjena odnosi samo na ton. Govornici hrvatskog jezika također gotovo bez izuzetka ne poznaju silazni akcent u prvoj kategoriji, u drugoj kategoriji im je u riječima koje se završavaju na *-nt* redovito kratkosilazni akcent na ultimi, a u onima na *-ist* javljaju se i kratkouzlazni i kratkosilazni akcenti, dok tuđice iz treće kategorije izgovaraju redovno sa silaznim akcentom.

Tuđice s dugim silaznim akcentom dalje su podijelile na: dvosložne i višesložne riječi sa dugosilaznim akcentom na ultimi (*rezimê, renomê*), višesložne riječi sa dugosilaznim akcentom na penultimi (*registrâtor, kritêrij*) te višesložne ri-

ječi s dugosilaznim akcentom na trećem slogu od kraja (riječi na *-ija* i *-ski*) (*reperkûsija, degustâtorski*). Riječi iz prve kategorije i jedni i drugi govornici češće izgovaraju sa silaznim akcentom, one iz druge kategorije govornici bosanskog češće, a hrvatskog redovno izgovaraju također sa silaznim akcentom, dok one iz treće kategorije i jedni i drugi češće izgovaraju sa silaznim akcentom.

Izgovor se razlikuje među ove dvije grupe kod tuđica na *-ost* – dok je kod govornika bosanskog jezika češći uzlazni akcent na istom slogu, kod govornika hrvatskog redovan je silazni.

U tuđicama s kratkim ili dugim silaznim akcentom (iz primjera se vidi da su to zapravo riječi s drugačijim završecima nego ranije navedene: *dvovalèntan, interplânetâran, kontrovèrzan, retroâktivan, videospòt, višekomponèntan, biohêmija, duralumînij, hidroizolâtor, elektrodistribûcija, fotokôpija, mistifikâtor, pedofîlija, supervîzor, retrovîzor, televîzija*), govornici bosanskog jezika češće koriste kratkouzlazni akcent na unutrašnjem slogu ili dugosilazni akcent na prvom slogu nego kratkosilazni akcent na unutrašnjem slogu, dok u složenicama podjednako koriste i silazni i uzlazni akcent. Govornici hrvatskog jezika u ovim riječima preferiraju silazni akcent.

Ukupno gledano, govornici hrvatskog jezika skloniji su izgovoru silaznih akcenta na unutrašnjim slogovima u tuđicama, mada ni broj zabilježenih primjera kod govornika bosanskog jezika nije zanemarljiv. Ipak, treba uzeti u obzir da je i ovo, kao i druga slična istraživanja, uzelo u obzir manju grupu govornika s jednog područja (u drugim radovima iz jednog jezičkog registra) te da se izgovor ovakvih riječi sigurno razlikuje u zavisnosti od porijekla govornika te drugih faktora koji i inače mogu utjecati na postojanje varijacija (obrazovanje, okruženje...).

Za složenice Valjevac (2009a: 334–335) uzrok vidi u jakoj svijesti o sastavnicama i posebnosti svake od sastavnica (kao i Werle 2009: 54), što se vidi i iz zabilježenih primjera s dva akcenta (*âutogól, bòsanskohèrcegovačkā, knjižèvnøjèzičkā, stàrobòsanski, sjèvèrnoamèrički*) i neprirrodnosti predugačkih složenica govornicima, te navodi da se samo rijetki govornici pridržavaju norme koja na neki način rješava silazne akcente na unutrašnjim slogovima. Pehlić (2013: 545) samo bilježi nekoliko njih, dok Šehović (2013), kao i za tuđice, navodi da se u normi počinju dozvoljavati i silazni akcenti na njihovim unutrašnjim slogovima.

Ipak, kada se pogleda broj primjera složenica u rječnicima, koji je mali, stiče se utisak da se one tamo generalno izbjegavaju. Uporište za takav stav može biti, naravno, to što su složenice tvorene od riječi koje se već nalaze u rječniku pa treba navesti samo one koje eventualno razvijaju značenje udaljenije od prostog zbira značenja svojih sastavnica, ali upadljivo mali broj složenica u kojima druga riječ počinje silaznim akcentom ostavlja prostora sumnji da je u pitanju i opredjeljivanje za određeni akcenatski oblik. Sve su one ponuđene i s drugim rješenjima, kao preporučenim: *biohèmjia* (RBJ2)⁶, *biohémjia* (*biohêmjia*) (RBJ2, RBJ3); *brodòvlāsñik* (RBJ1), *bròdovlāsñik* (RBJ2, RBJ3), (*brodovlāsñik*) (RBJ2); *interkontinentālnī* (RBJ1, RBJ2, (*interkòntinentālnī*) (RBJ2); *jugòzāpad* (RBJ2), *jugozápad* (RBJ3) (*jugozâpad*) (RBJ2, RBJ3); *mùltikulturālan* (RBJ2), *mùltikulturālan* (*multikùlturālan*; *multikùlturālan* izg.) (RBJ3)... Od navedenih rješenja, izvornom govorniku bosanskog jezika potpuno neprirodno zvuče oni kod kojih je akcenat prenesen na prethodni slog kao uzlazni, nešto su prihvatljivija rješenja s uzlaznim na mjestu silaznog akcenta, a najprihvatljivija ona kod kojih je akcentirana prva riječ (naravno, gdje je to moguće), mada su u upotrebnoj normi nemarkirani uglavnom oni sa silaznim akcentom.

Silaznim akcentom u genitivu množine bave se donekle samo dva rada. Valjevac ga povezuje s redukcijama kvantiteta koje su običnije u pozicijama kad su dvije ili tri dužine u nizu, pa „kad je jedan od standardnojezičkih kvantiteta sekundarne naravi, nastao prenošenjem dugosilaznog akcenta sa unutrašnjeg na prethodni slog, u govoru se dugosilazni akcenat ne prenosi – *zadâtākā*.“ (Valjevac 2009a: 329). Pehlić (2013: 545–546) pronalazi neke primjere (svi s dugim uzlaznim akcentom i na *-ac* i *-ak*) i dodaje kako se i u javnom govoru oni gotovo redovno čuju sa silaznim akcentom. S obzirom na to da je ova pojava vezana za akcenatski tip paradigme, to znači da bi se mogle odrediti precizne kategorije riječi koje pripadaju ovom tipu, što vrijedi i za vokativ jednine, koji se ni ne spominje u radovima o bosanskom jeziku.

Što se tiče prenošenja akcenta na proklitiku, Alić i Ledić (2021: 82) ih samo spominju, a Valjevac (2009a: 321) navodi: „Prenošenje je načešće zastupljeno u bh. govorima, pa i u standarnim jezicima koji se na njima ostvaruju. Ovo značajno standardnojezičko obilježje naših jezika ujedno je i bitna zajednička prozodijska razlikovna crta svih bh. standardnih jezika naspram onih koji se ostvaruju izvan

⁶ Skraćenice su objašnjene na kraju ovog poglavlja.

BiH.“ Ipak, vrlo brzo napominje da je prenošenje akcenta na proklitiku pojava koja je u uzmicanju pa opstaje prenošenje kratkih akcenata s frekventnih dvosložnih i jednosložnih riječi, rijetko višesložnih. Dosljedno je jedino prenošenje akcenta na proklitiku *ne* uz glagole (Valjevac 2009a: 332). Meco (2009) donosi i pregled dijalekatskog materijala u kojem se, osim što su zabilježeni nepreneseni akcenti u vrlo frekventnim izrazima (npr. *u grâd*), primjećuje i nestabilnost prenesenog akcenta – kao uzlaznog ili kao silaznog (npr. *nîščîm* – *nîščîm*). Nepreneseni akcenti se sve više osjećaju kao obilježje standardnog jezika, ali kako su dijalekatski zasnovani i ipak frekventni, teško da bi se, osim navedenih pravila, mogla pronaći još neka, systemska crta u prenošenju, odnosno neprenošenju akcenata na proklitiku.

Skraćenice tek ovlaš spominju autorice Alić i Ledić (2021: 82), a niko se ne bavi njima posebno, ni za bosanski ni za ostale srodne jezike s istom pojavom. S obzirom na, kako se čini, dosljednost ovakvog akcentiranja, možda ne bi bilo nezanimljivo sprovesti istraživanje u kojem bi se to i potvrdilo (za razliku od afektivnih riječi i uzvika, u kojem se javlja sporadično i nesistematično – Vermeer 2009: 144; Kapović 2015: 31), ali kako je u ovom radu naglasak na kategorijama u kojima se systemski javlja silazni akcent, to ovakvo istraživanje izlazi iz njegovih okvira.

Dvosložni refleks jata također se spominje u dva rada – Pehlić (2013: 546–547) daje ilustrativno nekoliko primjera, uz primjedbu da je u javnom govoru akcent uvijek dugi silazni na drugom slogu, a Šehović (2013) konstatuje da posmatrani opći rječnici bosanskog jezika jat bilježe na tradicionalni način, osim RBJ2, u kojem je uzlazni akcent zabilježen onako kako se i izgovara, tj. s dugim uzlaznim na drugom slogu, a „Niko od jezičkih normativista još uvijek se nije odvažio na krajnost, koju bi predstavljala praksa da se dugouzlazni akcenti bilježe na slogu sa jednosložnom zamjenom jata, kako se oni zaista i upotrebljavaju u razgovornom jeziku“, što se zapravo odnosi i na silazne akcente.

Iako se u dijalektološkoj literaturi iz prošlog stoljeća još uvijek u nekim mjestima bilježi akcentuacija dugog jata koja odgovara pravilima tradicionalnog akcentiranja, u upotrebnom standardu ona je sasvim sigurno, barem prema akcentu sudeći, jednosložna. I ovdje bi se trebalo napraviti opsežno dijalektološko istraživanje da se ustvrdi ima li više igdje u Bosni akcenta dugog jata kako ga norma u većini slučajeva propisuje, međutim, sudeći prema rasprostranjenosti

dugih akcenata na (uvjetno rečeno) drugom slogu, teško je da će, i ako postoji, opstati.

Od pojedinačnih riječi, Pehlić (2013: 547) izdvaja *vjerovàtno* i *izuzètno*, a Kalajdžija (2009: 378) *nevjerovàtno* i *paradàjz*. Bilo bi dobro ove riječi uklopiti u neke grupe, što će se također pokušati u ovom radu.

3. Zadaci i metodologija

Pokušamo li sumirati dosad izrečeno o silaznim akcentima izvan prvog sloga u bosanskom jeziku, možemo ustanoviti da su oni:

- teoretski mogući, jer ne postoji fonetsko ograničenje za njihovu distribuciju u svim slogovima u riječi,
- sistemski prisutni u genitivu množine i vokativu jednine određenih grupa imenica te vjerovatno u nekim tuđicama i
- normativno tek sporadično priznati.

Međutim, primjetno je da svi autori koji spominju tuđice ili ih sve tretiraju jednako, ili ih pak pokušavaju grupirati prema mjestu, kvantitetu i kvalitetu akcenta, s tim da se kroz ispitivanja implicitno provlači i kraj riječi, često sufiks u izvornom jeziku, kao mogući kriterij za grupiranje i analizu silaznog akcenta u tuđicama (npr. „Akcentuacija tuđica na *-or* u hrvatskom jeziku“ – Brozović 1954–1955, riječi koje se završavaju ja *-nt* i *-ist* – Alić i Ledić 2020. i sl.). S obzirom na to da je ovakvih tuđica zaista veliki broj, u svakom slučaju neophodno ih je nekako kategorizirati da bi se mogle i jednostavnije normirati, tj. kroz određeno pravilo.⁷ Osim toga, genitiv množine i vokativ jednine imenica kod kojih se bilježi silazni akcent na nepočetnom slogu opisan je općenito, bez izdvajanja preciznijih kategorija. Stoga će zadatak ovoga rada biti da ustanovi:

- u kojim se tuđicama javlja silazni akcent izvan početnog sloga i može li se tu uspostaviti neki sistem te
- koje kategorije riječi u vokativu jednine i genitivu množine imaju silazni akcent izvan početnog sloga.

⁷ Kao što kaže Pranjković (2001): „Razumije se da bi takva distribucija bila ograničena na neke oblike i neke tipove leksema, posebice posuđenih...“

Pored toga, s obzirom na to da je rad o normativnom statusu tuđica relativno uopćen (Šehović 2013), smatramo korisnim dati napomenu i o normativnom statusu pojedinih tipova tuđica koji će biti uspostavljeni.

Kao izvori koristit će se tri postojeća opća rječnika bosanskog jezika (Institut za jezik 2010, nadalje RBJ1, Halilović, Palić i Šehović 2010, nadalje RBJ2 i Jahić 2010–, nadalje RBJ3), s obzirom na to da ne postoje drugi standardološki priručnici koji se bave akcenatskom normom. Kriterij za izbor primjera je upotrebna norma, često spomenuta u nekim od navedenih radova, ili zasnovana na autorovom zapažanju izvornog govornika, u kojoj se oni često ili redovno čuju sa silaznim akcentom, bez obzira na to bilježe li to rječnici ili ne, s tim da bi svakako prije bilo kakvih intervencija u normi bilo potrebno napraviti istraživanje koje bi provjerilo i precizno pokazalo upotrebu silaznih akcenata izvan početnog sloga u kategorijama predloženim u ovom radu.

4. Silazni akcent izvan početnog sloga u tuđicama

Kako navodi i pokazuje Rakić (1992), neki sufiksi imaju svojstvo da utječu na izvorni akcentat riječi, što nije odlika samo našeg jezika. Osim toga, i naši su akcenti, ukoliko nisu fonetske prirode, morfološki determinisani – uopćavaju se akcenatski modeli riječi (Valjevac 2009a: 341). Stoga u razmatranju silaznog akcenta u tuđicama polazimo od pretpostavke da uopćavanje silaznog akcenta na nepočetnom slogu može zavisiti od sufiksa, ili pak akcenatskog tipa paradigme u koji su se tuđice uklopile. Kako je ovdje riječ uglavnom o internacionalnim sufiksima, znatan broj tvorenica u stranim jezicima ušao je u naš jezik kao osnovna, ne izvedena riječ, uporedo s istim sufiksom od kojeg su tvorene i koji onda ponekad postaje produktivan i u našem jeziku. Međutim, kako su te tuđice usvajane s izvornim akcentom – silaznim – na sufiksu, to su neki sufiksi gotovo preuzeli na sebe taj silazni akcentat, ili pak fiksirali mjesto silaznog akcenta na nekom od slogova ispred. Naravno, ovo se može tvrditi samo za najfrekventnije sufikse, kao što su *-ant*, *-ent* i *-or*, ali i ostali primjeri pokazuju priličnu ujednačenost što se tiče završetka riječi, što pokazuje da se polahko izdvajaju određene grupe riječi stranog porijekla koje se nemarkirano izgovaraju sa silaznim akcentom, tvoreći kategorije u koje se onda uklapaju i nove riječi. Tome u prilog

govore i vrlo različita rješenja njihovog pokušaja prilagođavanja normiranoj akcentuaciji, o čemu će također biti riječi.

4.1. Imenice na *-nt*

Imenice na *-nt* sa silaznim akcentom na posljednjem slogu možemo podijeliti na one sa sufiksom:

- *-ant* (i jedan primjer s *-and*): *adresànt, cirkusànt, debitànt, doktorànt, imigrànt, maturànt...*
- *-ent*: *asistènt, delikvènt, korespondènt...*
- i ostale riječi koje se završavaju na *-nt*: *ambijènt, deterdžènt, eksperiment, horizònt, instrumènt, komplimènt, parlamènt...*

Sufiks *-ant* produktivniji je od sufiksa *-ent*, koji se međutim češće javlja u neizvedenim riječima, tako da njegova uloga u eventualnom prisvajanju akcenta nije zanemarljiva. Iz primjera se vidi da su u pitanju uglavnom strane riječi, bilo da su primljene sa sufiksom, ili izvedene u našem jeziku, opet uglavnom iz stranih riječi. Međutim, u RBJ3 se navode i primjer *medresànt*, koji je izveden iz, istina, opet strane riječi, ali orijentalnog porijekla, što nije slučaj s ostalim riječima koje imaju zapadno porijeklo, dok u RBJ2 nalazimo još i *prevarànt, zabušànt, zafrkànt* i *zajebànt*, koje su izvedene iz domaćih riječi, a i dalje se koriste sa silaznim akcentom, što najbolje dokazuje da je *-ant* postao sufiks, i to sa silaznim akcentom.

Silazni naglasak na sufiksima *-ant* i *-ent* kao moguć nudi i Rakić (1992: 202), u osječkom ga govoru, uza sufiks *-ist* navodi i Benić (2007), a i u radu Meco (2009: 410) već je ustanovljeno da u bosanskom jeziku sufiks *-ant* nije pod akcentom kod imenica s jednosložnom osnovom (kada je akcent obavezno kratki uzlazni na slogu neposredno pred sufiksom, kao u *migrànt, hidrànt*), ali da kod imenica s višesložnom osnovom ima kratki silazni akcent, čemu se može dodati i sufiks *-ent*, što novi materijal potvrđuje (svi su primjeri trosložni ili višesložni).⁸

Što se tiče njihovog normativnog statusa, u RBJ1 one su dosljedno navedene s uzlaznim akcentom ispred sufiksa. U drugim dvama rječnicima gotovo redovno

⁸ Mogućnost da se isti sufiks ponaša različito predviđa se i u Rakić 1992: 206.

se dozvoljavaju i sa silaznim akcentom, uvijek na istom mjestu – na sufiksu, ali tek kao drugo rješenje, dok je prednost data oblicima s uzlaznim akcentom, i to uglavnom kratkim, prenesenim za jedno ili više mjesta unaprijed. Ono u čemu se RBJ2 i RBJ3 razlikuju jest akcentiranje izvedenih imenica ženskog roda – naime, dok se u RBJ3 navode silazni akcenti i u oblicima ženskog roda, u RBJ2 izvedenice ženskog roda navedene su samo s uzlaznim akcentima. Ostale izvedenice (pridjevi, prilozi) u oba rječnika navedene su također i sa silaznim akcentom. U govornoj praksi ove se riječi redovno čuju sa silaznim akcentom (v. Pehlić 2013: 542–544; Alić i Ledić 2020: 83).⁹

4.2. Pridjevi od stranih riječi na *-an*

Ovo je uzrok da postoji i veliki broj pridjeva sa silaznim akcentom ispred sufiksa *-an*. Velika većina njih izvedena je direktno iz pridjeva iz stranog jezika (uglavnom engleskog), jednostavnim dodavanjem *-an* na pridjev koji se završava na *-nt*: *imaněntan*, *kompăktan*, *milităntan*, *permaněntan*..., pored onih izvedenih od imenice na *-ănt*: *briljăntan*, *dijamăntan*... Iako u većini ovih pridjeva u izvornom jeziku akcenat ne stoji na kraju, očito je da u bosanskom jeziku riječi na *-nt* već podrazumijevaju silazni akcenat, koji ostaje u izvedenicama, tako da i pridjevi na *-an* od pridjeva na *-nt* u govornom jeziku uglavnom imaju silazni akcenat na pretposljednem slogu.¹⁰

Ovim se pridjevima, kao sljedeća najbrojnija kategorija, pridružuju i oni izvedeni od imenica na *-ncija*, u kojima se *c* pretvara u *t*: *arogăntan*, *divergěntan*, *elegăntan*, *frekvěntan*, *netolerăntan*, *valěntan*...

Zbog velikog broja primjera i/li frekventnosti, očito je da se u upotrebnoj normi izdvojio sufiks *-ăntan*, s fiksiranim kratkim silaznim akcentom na prvom slogu, koji služi za dalju tvorbu: *alarmăntan*, *riskăntan*, *šarmăntan*, *šokăntan*...

⁹ Oblici kao *konzuměnt*, koji se javljaju u Dalmaciji, nisu karakteristika bosanskog jezika i moguće je da se javljaju u dijalektima samo na krajnjem jugozapadu.

¹⁰ Istraživanje u Alić – Ledić 2020: 84 ne tretira ove pridjeve, nego imenice na *-ost* izvedene od njih, i nalazi da je kod govornika bosanskog jezika uzlazni akcenat češći od silaznog. Namjera ovog rada je da pobroji kategorije u kojima može doći silazni akcent, tako da je ovdje ipak ostavljena ovakva konstatacija, ali rezultati navedenog istraživanja ukazuju svakako na potrebu opsežnijeg istraživanja.

Pretpostavljamo da je fonetska sličnost ovih pridjeva s nekim drugim koji se završavaju na *-tan* (gdje je *t* iz osnove) mogla utjecati na to da se, po sličnosti završetka, počinju isto naglašavati: *apstràktan*, *eksplicìtan*, *introvèrtan*, pa čak i kod pridjeva bez *t* (u riječima koje se završavaju na konsonantsku skupinu): *amòrfan*, *konvèksan*, *ortodòksan*. Ipak, kako se čuju i naglasci *èksplicìtan* i *òrtodòksan*, ne može se tvrditi da se silazni akcent na nepočetnom slogu ovdje ustabilio.

Konačno, potvrdu imamo i u domaćim riječima: *istovjètan*, *izuzètan* / *ìzuzètan*; *nevjerovàtan*, *izvanrèdan*, koje očito, bilo neobičnošću sufiksa (*-ovjetan* Babić 2002: 499), bilo zbog *t* (i sličnog *d*) u osnovi što podsjeća na strane riječi, poprimaju oblik pridjeva na *-tan* izvedenih od stranih riječi, koji u upotrebnjoj normi imaju tendenciju izgovora sa silaznim akcentom na pretposljednem slogu.

Što se tiče statusa ovih riječi u rječnicima, RBJ2 i RBJ3 prepoznaju i bilježe silazne akcente (kod RBJ3 u nešto većem procentu), za razliku od RBJ1, koji se drži tradicionalne akcentuacije, s tim da se rješenja s prenesenim akcentom razlikuju: od uzlaznog prenesenog na prethodni slog, preko uzlaznog koji preskače jedan slog, do silaznog na prvom slogu (*àdekvātan* (RBJ1) / *adèkvatan* (RBJ1) / *adekvàtan* (RBJ3)), što također svjedoči o tome da su uzlazni naglasci na ovim riječima artifičijelni.

4.3. Imenice na *-or*

Imenica na *-or* koje se javljaju sa silaznim akcentom na pretposljednem slogu možemo podijeliti na one sa sufiksom:

- *-ator*: *akumulâtor*, *deklamâtor*, *imitâtor*...
- *-tor*: *egzekûtor*, *inkubâtor*, *kompozîtor*...
- *-or*: *atentâtor*, *ambàsâdor*...
- ostale imenice na *-or*: *aligâtor*, *gladijâtor*...

Sufiks *-ator* je najproduktivniji, međutim, među zabilježenim primjerima nemamo nijednu riječ domaćeg porijekla izvedenu ovim sufiksom. Ipak, u primjerima kod Babića (2002: 314) nalazimo riječ *zanimator* koja bi se u bosanskom nemarkirano izgovorila s dugim silaznim ispred *-or*. U sva tri rječnika nalazimo, istina, riječ *gnjāvâtor*, ali ona ima isključivo uzlazni akcent na prvom slogu,

tako da zaključujemo i da se dugi silazni akcenat ispred *-or* ograničava na minimalno četverosložne riječi, odnosno da kod trosložnih riječi sufix *-ator* nema akcenat, dok kod četverosložnih i višesložnih riječi ima dugi silazni.¹¹

Kako je u izgovornoj praksi mjesto silaznog akcenta stabilno (up. Alić i Ledić 2020: 83–84), tako je i normativno rješenje uvijek jednako – prenošenje akcenta za jedan slog kao kratkog uzlaznog, sa zadržavanjem dužine na slogu ispred *-or*, s tim da opet dva novija rječnika dozvoljavaju i upotrebnu varijantu i u RBJ2 nisu navedeni oblici sa silaznim akcentom kod izvedenica ženskog roda, dok u ostalim izvedenicama jesu, a RBJ3 bilježi silazne akcente u svim izvedenicama.

4.4. Imenice na *-ija*

Imenice na *-ija* nisu kao takve prenesene, nego je završetak *-ija* zapravo njihovo prilagođavanje fonetskom sistemu našeg jezika. Stoga su one i raznovrsnije u mogućoj akcentuaciji, pa se ne javljaju uvijek ni u upotrebnoj normi s dugim silaznim akcentom na slogu ispred:¹²

- *abolícija, anomàlija, audícija, buržoâzija, didaskâlije, eutanâzija, laboratôrija*, ali i: *abolícija, anomàlija, audícija, didaskâlije, eutanàzija, laboratòrija...*

Tri se rječnika razlikuju u rješenjima s uzlaznim akcentima pa dok jedan nudi jednu, drugi nudi drugu mogućnost za istu riječ (*anòmàlija* (RBJ1) / *anomàlija* (RBJ1, RBJ2, RBJ3); *eutanàzija* (RBJ1, RBJ3) / *eutanâzija* (RBJ2)). Već ta činjenica govori da se uzlazni akcenat u ovim riječima uglavnom doživljava neprirodnim, bez obzira na to što silazni i nije naveden u svim primjerima, i da pre-

¹¹ Oko imenica na *-or* vodila se rasprava još 1954. godine kad je Moskatelo (1954) tvrdio da su uobičajene s dugim silaznim ispred *-or*, a Brozović (1954–1955) mu se suprotstavio tvrdeći da je u centralnoj štokavštini sasvim običan preneseni akcenat s dužinom. Istina, Brozović tvrdi da je silazni naglasak ovdje običan u govorima u kojima je običan i silazni akcenat u genitivu množine višesložnih imenica muškog roda na *-ac* i *-ak* i, ako se ravnamo prema toj osobini, izgleda da je nakon više od 60 godina, umjesto da se silazni akcenat prenese kao uzlazni, ipak preovladao silazni, i u genitivu množine, i kod imenica na *-or*, te drugih tuđica.

¹² U dijelovima Like i sjeverne Dalmacije (na području dodira čakavskih i štokavskih govora) te Slavonije (na području dodira novoštokavskih i staroštokavskih govora) uobičajena je metatonija silaznog u uzlazni naglasak (Vidović 2020: 10, fusnota 12).

ovladava zapravo oblik s dugim silaznim akcentom na slogu ispred *-ija* (u RBJ3 oblik *fotokôpija* naveden je bez drugih varijanti, up. i Alić i Ledić 2020: 84).

4.5. Imenice na *-ij*

Ove imenice prema sufiksima možemo podijeliti na:

- *-ij*: *auditôrij, klimaktêrij, kolôkvij, konzîlij, opservatôrij, patrîcij...*
- *-arij*: *akvârij, instrumentârîj...*
- *-orij*: *krematôrij, moratôrij...*
- ostale imenice na *-ij*: *alumînij, delîrij, ekvinôcij, kritêrij, paramêcîj...*

Kako je silazni akcentat i ovdje u upotrebnjoj normi stabilno dugi na slogu prije *-ij* (up. Alić i Ledić 2020: 83–84), tako je i normativno rješenje gotovo uvijek jednako – kratki uzlazni na drugom slogu prije *-ij* s dužinom na slogu neposredno ispred *-ij*, ali se javlja i uzlazni na mjestu silaznog (*paramêcîj*). Ono po čemu se rječnici često razlikuju jest kolebanje u dužini na *-ij* – iako se ne može izvesti nikakav princip, primjećuje se da RBJ1 i RBJ3 ovdje najčešće bilježe dužinu, dok je u RBJ2 uglavnom nema, mada to nije dosljedno.

Kako su u pitanju sve riječi stranog porijekla, ne možemo razmatrati eventualno stabiliziranje akcenta na sufiksu *i/li* ispred njega jer nemamo potvrda u riječima domaćeg porijekla.

4.6. Imenice na *-ist*

Imenice na *-ist* inače su se u bosanskom jeziku dobro uklopile u pravila novoštokavske akcentuacije, tako da načelno vrijedi da su se u govornoj praksi uobičajile s prenesenim akcentom na slog ispred kao uzlaznim, kako to i norma propisuje i kako su dosljedno navedene u RBJ1 (up. Alić i Ledić 2020: 83). U RBJ2 zabilježen je samo jedan primjer ovog sufiksa sa silaznim akcentom, naravno, kao dubletni oblik: *šovinist (šovinîst, šovînista)*, dok se u RBJ3 navode i: *ekvilibrîst, feminîst, gimnazîst, klasicîst, kroatîst, kursîst, lenjinîst...* Kako je to u RBJ3 uobičajeno, i izvedenice ženskog roda zabilježene su sa silaznim akcentima, međutim, zanimljivo je da se silazni akcentat bilježi kod

nekim izvedenica ženskog roda iako u muškom rodu nije zabilježen (što nije uobičajeno za mocijske parove, up. Barić 1992): *antifašistkinja* / *antifašistkinja* izg.; *finalistkinja* (+ *finalistkinja* izg.; *finalistica* + *finalistica* izg.); *laburistica* (*laburistica* izg.); *laburistkinja* (*laburistkinja* izg.); *maniristkinja*, *maniristica* ekspr.; + *maniristkinja*, *maniristica* izg.; *minijatūristkinja*, *minijatūristica*; *minijaturistkinja*, *minijaturistica* izg.; *monarhistica* (*monarhistica* izg.)... Izbor da se silazni akcent na sufiksu *-ist* dopusti u rječniku, i to samo u nekim riječima, prilično je čudan, s obzirom na to da u upotrebnoj normi ovdje sasvim nemarkirano stoji uzlazni. Ipak, kako je RBJ3 opisni, a ne normativni rječnik, na osnovu normativnih RBJ1 i RBJ2 može se reći da i norma odgovara upotrebi, s prenesenim akcentom.

4.7. Imenice na *-it*, *-itis*

Kod imenica na *-it* silazni akcent je u upotrebnoj normi na posljednjem slogu: *eritrocīt*, *favorīt*, *lesonīt*, *leukocīt*, *limfocīt*, *magnetīt*, *magnezīt*, *parazīt*, *rekvizīt*, *salonīt*, *satelīt*, *stalagmīt*, *stalaktīt*, *trombocīt*. Neki od njih zabilježeni su i u RBJ2 i RBJ3, a o nepotpunoj prilagođenosti ovih riječi govori i raznolikost normativnog prenošenja akcenta. Naime javljaju se akcenti preneseni na slog ispred i s dužinom na *i*, najčešće u RBJ1 (*favòrit*, *magnètīt*, *malàhīt*) i RBJ3 (*konvèrtīt*, *magnètīt*, *meteòrit*), ali i RBJ2 (*konvèrtīt*, *lesònīt*, *rekvizīt*), kao i oni bez dužine, najčešće u RBJ2 (*favòrit*, *magnètīt*, *monòlit*), ali i u RBJ1 (*paràzit*, *salònit*, *satèlit*) i RBJ3 (*favòrit*, *lesònit*, *paràzit*). I nazivi za krvna zrnca u rječnicima su riješeni različito – nijedan nije zabilježen sa silaznim, ali različita rješenja mogu ukazivati na to da je i ovdje običniji silazni. Najvjerovatnije autori rječnika, zbog malobrojnosti i raštrkanosti ovih imenica, nisu obratili posebnu pažnju na njihovo ujednačavanje, koje bi vjerovatno išlo u prilog češćem pojavljivanju i oblika sa silaznim akcentom.

I imenice na *-itis* koje označavaju bolesti uglavnom se čuju sa silaznim akcentom: *artrītis*, *faringītis*, *gastrītis*, *hepatītis*, *konjunktivītis*, *meningītis*, *miokardītis*, *nefrītis*, *odontītis*, ali su u rječnicima (RBJ2 i RBJ3) zabilježene samo s uzlaznim na istom mjestu.

4.8. Imenice na *-eska*

Iako zabilježene samo 4: *arabèska, grotèska, humorèska, romanèska*, zbog neproduktivnosti sufiksa, pokazuju izrazitu pravilnost akcenta na sufiksu (a sa silaznim akcentom bilježe ih i RBJ2 i RBJ3) i vrlo je vjerovatno da bi neka nova riječ s ovim sufiksom imala isti akcentat.

4.9. Ostale imenice

U preostalim zabilježenim imenicama sa silaznim akcentom ne možemo ga vezati za određeni sufiks, barem ne neki koji pripada bosanskom jeziku. Međutim, postoje određeni završeci riječi, neki od njih vjerovatno i sufiksi u stranim jezicima, s kojima se u upotrebnoj normi javljaju riječi sa silaznim akcentom:

- *-la: citadèla, gazèla, izabèla, karàula, karavèla, kuravèla, libèla, mantinèla, mortadèla, novèla, paralèla*, što se čuje i u ostalim riječima koje su u rječnicima prenesene samo s uzlaznim: *bagatèla, dilàjla, ergèla, eskadrìla...*
- *-ta: kataràkta, varijànta, epruvèta, marionèta*, što se čuje i kod: *debàta, longèta, makèta, maskòta, pincèta*, uz one sa sufiksom *-eta: cigarèta, diskèta, operèta...*
- *-ansa: alijànsa, konferànsa, nijànsa, performànsa, renesànsa, romànsa...*
- *-esa: dekanèsa, kontèsa...*
- *-i: alībi / alībī, bikīnī, inflagrānti, martīni / martīnī, safārī*, a sa silaznim akcentom čuju se i: *harakīri, kolībri...*
- *-nca: asonānca, distānca, instānca, licēnca...*
- *-u: kakadû, marabû, intervju...*
- *-nta: ambulānta, determinānta, komponēnta, konstānta...*
- *-Vut: astronāut, kosmonāut, farmacēut, terapēut...*
- *-kl* (iako su u rječnicima zabilježene samo s uzlaznim akcentima, u govoru su vrlo često sa silaznim): *artīkl, debākl, fascīkl / fascīkla, mjuzīkl, monòkl, spektākl...*

- *-ar: arbītar, pedijātar, psihijātar...*
- *-aur: dinosāur, kentāur, minotāur...*
- *-nda: hacijēnda, remitēnda*
- *-na: marihuāna, kolūmna*
- *-eum: kolosēum, linolēum*
- *-is: facijālis, kanābis*
- *-za: kontrovērza, katārza*
- *-uz: aplāuz, kalāuz, morēuz*
- na dva suglasnika: *arhitēkt/a, katapūlt, paradājz...*

Pored ovih, naravno, zabilježeno je još riječi koje se ne mogu svrstati ni u koju navedenu grupu, kao što su: *akvarēl, milijārda...*

Dosta je među njima riječi iz romanskih jezika koje još uvijek drže izvorni akcent – francuski: *atašē, kabarē, lavabô* (up. Alić i Ledić 2020: 83) ili italijanski ili španski (up. Bašić i Grković 2017): *alhamijādo, esperānto, intermēco, kapučīno / kapučīno...* Rječnici bilježe neke od njih, a neke ne bilježe, očito bez jasnog sistema i stava prema silaznom akcentu u ovakvim tuđicama. Vrijeme će pokazati hoće li se ove riječi prilagoditi novoštokavskoj akcentuaciji, ali s obzirom na čestu upotrebu nekih koje ipak odolijevaju, vjerovatnije je da će se razviti neke nove grupe imenica s fiksnim mjestom silaznog akcenta izvan inicijalnog sloga, kao što se to desilo sa sufiksima *-ant, -ent* i sufiksima na *-or*.

5. Normativni status genitiva množine i vokativa jednine sa silaznim akcentom

Silazni akcent u genitivu množine nekih imenica pojava je koju bilježe i rječnici – u RBJ2 ona je u trosložnim i višesložnim imenicama muškog roda na *-ac* i *-ak* s dugim uzlaznim na penultimi gotovo redovno zabilježena, istina pored varijante s uzlaznim akcentom, a RBJ3 bilježi je samo jednom: *Amerikānācā / Amerikānācā* (izg.), dok su ostale ovakve riječi redovno s dugim uzlaznim na istom mjestu, ili s kratkim silaznim na slogu ispred, što svjedoči vjerovatno o autorovom početnom kolebanju i konačnom opredjeljivanju za isključivo

uzlazne akcente. Kod ostalih riječi koje se u genitivu množine uobičajeno čuju sa silaznim akcentom na unutrašnjem slogu, ili je izostavljen ovaj oblik, ili su pak date samo s uzlaznim (*ministárstāvā*). S obzirom na to da je pojava zaista sistemska, nije teško odrediti akcenatske tipove riječi koje u genitivu množine imaju silazni akcent.

To su trosložne i višesložne imenice *a*-vrste s dugim uzlaznim akcentom na penultimi na:

- *-ac* i *-ak*: *Bosánac – Bosânācā, Amerikánac – Amerikânācā, bjegúnac – bjegûnācā, bakrorézac – bakrorêzācā, brodolómac – brodolômācā, čistúnac – čistûnācā, domoródac – domorôdācā, feudálac – feudâlācā, industrijálac – industrijâlācā, kanarínac – kanarînācā, kokošínjac – kokošînjācā, maratónac – maratônācā, policájac – policājācā, vatrogásac – vatrogāsācā, zakonodávac – zakonodāvācā; boljítak – boljîtākā, brežúljak – brežúljākā, čupérak – čupêrākā, gubítak – gubîtākā, izuzétak – izuzêtākā, masláčak – maslāčākā...*
- *-stvo* / *-štvo* u obliku s nepostojanim *a*: *bibliotekárstvo – bibliotekârstāvā, dobročínstvo – dobročînstāvā, gospodárstvo – gospodârstāvā, iseljenîštvo – iseljenîštāvā, mnogobóštvo – mnogobôštāvā, poglavárstvo – poglavârstāvā, siromáštvo – siromâštāvā, veleposlánstvo – veleposlânstāvā, zakonodávstvo – zakonodâvstāvā...*

Pored toga, silazni akcent se, naporedno s uzlaznim, čuje i kod trosložnih i višesložnih imenica *a*-vrste s kratkim uzlaznim akcentom na penultimi na:

- *-(č)ić*: *medaljòncić – medaljònčīcā / medaljònčīcā, mjehùrić – mjehùrīcā / mjehùrīcā, oblāčić – oblāčīcā / oblāčīcā, prozòrčić – prozòrčīcā / prozòrčīcā, zalogàjčić – zalogājčīcā / zalogājčīcā...*
- *-izam*: *anarhìzam – anarhîzāmā / anarhîzāmā, barbarìzam – barbarîzāmā / barbarîzāmā, čakavìzam – čakavîzāmā / čakavîzāmā, ekspresionìzam – ekspresionîzāmā / ekspresionîzāmā, ilirìzam – ilirîzāmā / ilirîzāmā, konsonantìzam – konsonantîzāmā / konsonantîzāmā, nacionalìzam – nacionalîzāmā / nacionalîzāmā, patriotìzam – patriotîzāmā / patriotîzāmā, vandalìzam – vandalîzāmā / vandalîzāmā...*
- *-stvo* u obliku s nepostojanim *a*: *autòrstvo – autòrstāvā / autòrstāvā, božànstvo – božànstāvā / božànstāvā, djevičànstvo – djevičànstāvā /*

djevičanstāvā, gledatēļstvo – gledatēļstāvā / gledatēļstāvā, ministārstvo – ministārstāvā / ministārstāvā, računovòdstvo – računovòdstāvā / računovòdstāvā, samozadovòļstvo – samozadovòļstāvā / samozadovòļstāvā...

- *-ist: antimilitārist – antimilitārīstā / antimilitārīstā, egzistencijālist – egzistencijālīstā / egzistencijālīstā, egzibiciònist – egzibiciònīstā / egzibiciònīstā, ekspresiònist – ekspresiònīstā / ekspresiònīstā, ideālist – ideālīstā / ideālīstā, individuālist – individuālīstā / individuālīstā, kolaboraciònist – kolaboraciònīstā / kolaboraciònīstā...*
- *-log: akcentòlog – akcentòlōgā / akcentòlōgā, dijalektòlog – dijalektòlōgā / dijalektòlōgā, dijālog – dijālōgā / dijālōgā, enòlog – enòlōgā / enòlōgā, etimòlog – etimòlōgā / etimòlōgā, neuropatòlog – neuropatòlōgā / neuropatòlōgā, tehnòlog – tehnòlōgā / tehnòlōgā...*
- *-luk: bezobrāzluk – bezobrāzlūkā / bezobrāzlūkā, kukavičluk – kukavičlūkā / kukavičlūkā, obješenjākluk – obješenjāklūkā / obješenjāklūkā...*
- *-ik: antibiòtik – antibiòtīkā / antibiòtīkā, antihistamīnik – antihistamīnīkā / antihistamīnīkā, antineurālgik – antineurālgīkā / antineurālgīkā, probiòtik – probiòtīkā / probiòtīkā...*
- *-gram: kardiògram – kardiògrāmā / kardiògrāmā, paralelògram – paralelògrāmā / paralelògrāmā, spektògram – spektògrāmā / spektògrāmā...*
- *-graf: bibliògraf – bibliògrāfā / bibliògrāfā, fotògraf – fotògrāfā / fotògrāfā, kardiògraf – kardiògrāfā / kardiògrāfā...*
- *-uz: kukùruz – kukùrūzā / kukùrūzā, kalāuz – kalāuza / kalāuzā...*
- s kratkim uzlaznim na trećem slogu od kraja na:
- *-lo: cerèkalo – cerèkālā / cerèkālā, ništāvilo – ništāvīlā / ništāvīlā, oglèdalo – oglèdālā / oglèdālā, osjètilo – osjètilā / osjètilā, piskàralo – piskàrālā / piskàrālā, rumènilo – rumènīlā / rumènīlā, zelènilo – zelènīlā / zelènīlā...*

Od imenica *e*-vrste, nalazimo samo trosložne i višesložne imenice na:

- *-ènica: lubènica – lubènicā / lubènicā, pečènica – pečènicā / pečènicā, raspuštènica – raspuštènicā / raspuštènicā, rečènica – rečènicā / rečènicā, sojènica – sojènicā / sojènicā, vodènica – vodènicā / vodènicā...*

Za vokativ jednine rječnici ne nude građu, jer vrlo rijetko uopće bilježe oblik vokativa (pronađen je samo oblik *bubamâro* u RBJ3), pa se ovdje oslanjalo na jezički osjećaj izvornog govornika te napomene o silaznom akcentu izvan početnog sloga u vokativu date u Alić (2017). U vokativu jednine, dakle, silazni akcent imaju također trosložne i višesložne imenice *a*-vrste:

- s dugim uzlaznim akcentom na penultimi na:
- *-ac*:¹³ *Bosânac – Bosânče, Amerikânac – Amerikânče, bjegûnac – bjegûnče, bakrorézac – bakrorêšče, brodolômac – brodolômče, domoródac – domorôče, feudâlac – feudâlče, industrijâlac – industrijâlče, kanarínac – kanarînče, maratónac – maratônče, policájac – policâjče, vatrogásac – vatrogâšče...*
- *-stvo*: *bibliotekârstvo, dobročînstvo, gospodârstvo, građevinârstvo, iseljenîštvo, izaslânstvo, katoličânstvo, poglavârstvo, siromâštvo, zakonodâvstvo...*

Pored toga, silazni akcent u vokativu jednine imaju trosložne i višesložne imenice *e*-vrste s dugim uzlaznim akcentom na penultimi:

- *abecéda – abecêdo, aféra – afêro, afrikáta – afrikâto, anténa – antêno, bubamára – bubamâro, čokoláda – čokolâdo, devíza – devîzo, diplóma – diplômo, epóha – epôho, galáma – galâmo, higijéna – higijêno, hipotenúza – hipotenûzo, karijéra – karijêro, kartotéka – kartotêko, onomatopéja – onomatopêjo, palačínka – palačînko, psihoanalíza – psihoanalîzo, strahovláda – strahovlâdo, transverzála – transverzâlo, uvertíra – uvertîro, violína – violîno...*

Napokon, i sve navedene kategorije tuđica u genitivu množine i vokativu jednine također zadržavaju silazni akcent.

Za silazni akcent imenica muškog roda na *-ac* u vokativu Kapović kaže kako je sekundaran (2006: 165), odnosno mlađi (2011: 156). S obzirom na to da smo gotovo sve pronađene riječi mogli grupirati prema sufiksima, nameće se pretpostavka da je tvorbeni model, tj. konkretan sufiks, moguće pod utjecajem nekih analogija (npr. za vokativ imenica ženskog roda pod utjecajem paradigme dvo-složnih imenica tipa *rúka*), razvio, odnosno priklonio se određenoj akcenatskoj

¹³ Dok je kod onih na *-ak* vokativ uglavnom jednak nominativu (*boljítak, brežúljak, čupérak, gubítak, izuzétak, masláčak*).

paradigmi, ali takvo istraživanje izlazi iz zadatih okvira ovoga rada. Pored toga, trebalo bi provjeriti na terenu koliko se često pojavljuju silazni, a koliko uzlazni akcenti u onim kategorijama u kojima su prihvatljivi i jedni i drugi.

6. Zaključak

Krenuvši od teze da je pravilo o novoštokavskom prenošenju silaznog akcenta prestalo da djeluje, kao i da sufiksi utječu na akcent i vjerovatno naglasnu paradigmu, pregledom akcenatskih normativnih priručnika – rječnika bosanskog jezika, kao i oslanjanjem na jezički osjećaj izvornog govornika te napomene u Alić (2017, 2020), možemo zaključiti da se silazni akcenat u tuđicama te u genitivu množine i vokativu jednine pojedinih imenica javlja u gotovo već izdiferenciranim kategorijama.

Kad su u pitanju tuđice, silazni akcent se javlja u sljedećim kategorijama:

1. na sufiksima *-ant* i *-ent* kod imenica s dvosložnom i višesložnom osnovom (*migrant*, ali *diverzànt*, *stùdent*, ali *konzumènt*)
2. u pridjevima na *-an* od izvornih pridjeva na *-nt* na preposljednjem slogu (*kompàktan*, *recèntan*); ovim se pridjevima pridružuju i oni izvedeni od imenica na *-ncija*, u kojima se *c* pretvara u *t* (*elegàntan*, *valèntan*); zbog svega ovoga oblik pridjeva na *-tan* ili *-an* izvedenih od stranih riječi koje se završavaju dvama konsonantima, stabilizira se sa silaznim akcentom na preposljednjem slogu (*apstràktan*, *introvèrtan*, *amòrfan*, *ortodòksan*)
3. na sufiksu *-antan*, koji služi za dalju tvorbu (*šarmàntan*, *šokàntan*)
4. na sufiksu *-ator* kod imenica s dvosložnom i višesložnom osnovom (*gnjávàtor*, ali *provokàtor*)
5. na slogu ispred imenica na *-ija*, osim u riječima u kojima se već ustabilio uzlazni akcenat (*definîcija*, *laboratôrija*)
6. na slogu ispred imenica na *-ij* (*opservatôrij*, *kritêrij*)
7. ponekad na sufiksu *-ist* u kojem se inače prilično dobro ustabilio novoštokavski uzlazni (*klasicîst*, *mazohîst*; ponekad samo u ženskom rodu: *finàlist*, ali *finalîstica*; *monàrhîst*, ali *monarhîstica*)

8. vjerovatno na sufiksu *-eska* (*arabëska, grotëska*)
9. na osnovu upotrebe prakse, moguće je da će se silazni akcent stabilizirati u riječima stranog porijekla na *-it* (*eritrocit*), *-itis* (*artritis*), *-la* (*gazëla*), *-ta* (*epruvëta*), *-ansa* (*renesansa*), *-esa*: (*dekanësa*), *-i* (*alibi*), *-ca* (*licëncă*), *-u* (*kakadû*), *-nta* (*determinanta*), *-aut* (*astronaut*), *-eut* (*farmaceut*), *-kl* (*debakl*), *-ar* (*pedijatar*), *-ur* (*kentaur*), *-nda* (*hacijenda*), *-na* (*kolūmna*), *-um* (*linolëum*), *-ns* (*konzervans*), *-za* (*kontrovërza*), *-uz* (*kalāuz*), na dva suglasnika (*paradājz*)...

Što se tiče genitiva množine, silazni akcent se u njemu javlja u trosložnim i višesložnim imenicama *a*-vrste:

- s dugim uzlaznim akcentom na penultimi na:
 - *-ac* i *-ak* (*Bosānac – Bosānācā, čupérak – čupêrākā*)
 - *-stvo* / *-štvo* (*bibliotekárstvo – bibliotekárstāvā, siromáštvo – siromāštāvā*)
- s kratkim uzlaznim akcentom na penultimi na:
 - *-(č)ić* (*medaljōnčić – medaljōnčićā, mjuhūrić – mjuhūrićā*)
 - *-izam* (*anarhizam – anarhizāmā, mikroorganizam – mikroorganizāmā*)
 - *-stvo* (*autòrstvo – autòrstāvā*)
 - *-ist* (*ideālist – ideālistā*)
 - *-log* (*akcentòlog – akcentòlōgā, dijàlog – dijālōgā*)
 - *-luk* (*bezobrazluk – bezobrazlūkā*)
 - *-gram* (*paralelògram – paralelògrāmā*)
 - *-graf* (*kardiògraf – kardiògrāfā*)
 - *-ik* (*antibiòtik – antibiòtikā*)
 - *-uz* (*kukùruz – kukùrūzā*)
- s kratkim uzlaznim na trećem slogu od kraja na:
 - *-lo* (*cerèkalo – cerèkālā*)

Od imenica *e*-vrste, nalazimo samo trosložne i višesložne imenice na:

- *-ènica* (*raspuštènica – raspuštènicā, rečènica – rečènicā*)

U vokativu jednine silazni akcenat javlja se također kod trosložnih i višesložnih imenice *a*-vrste:

- s dugim uzlaznim akcentom na penultimi na:
- *-ac* (*bakrorézac – bakrorêšče*)
- *-stvo / -štvo* (*bibliotekârstvo, mnogobôštvo*)

te kod trosložnih i višesložnih imenica *e*-vrste s dugim uzlaznim akcentom na penultimi (*abéceda – abecêdo, bubamára – bubamâro*).

Sve navedene kategorije tuđica u genitivu množine i vokativu jednine također zadržavaju silazni akcent, što jača tezu o povezanosti silaznog akcenta na početnom slogu i sufiksa.

Iz pregleda osnovnih zaključaka nameće se i pravilo da je u bosanskom jeziku uvjet za pojavu silaznog akcenta izvan početnog sloga taj da riječ ima minimalno tri sloga (to u praksi potvrđuje i istraživanje u Alić i Ledić 2020: 83). S obzirom na pokazanu sistematičnost pojave silaznog akcenta izvan prvog sloga, norma bi se jednostavno mogla prilagoditi stvarnom izgovoru, umjesto trenutnog insistiranja na neprirodnim prenošenjima ili zamjenama uzlaznim akcentima, čemu bi svakako trebalo prethoditi detaljno istraživanje na terenu.

Literatura

ALIĆ, ELMEDINA. 2017. *Akcentat u standardnom bosanskom jeziku*. Slavistički komitet i Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. Sarajevo.

ALIĆ, ELMEDINA; LEDIĆ, SANJA. 2020. Silazni akcenti na unutrašnjim slogovima u govoru srednjoškolskih učenika u Travniku. *SaZnanje* 2. 80–91.

BABIĆ, STJEPAN. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Zagreb.

BARIĆ, EUGENIJA. 1992. Naglasak u mocijskim parovima. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18. 17–42.

BAŠIĆ, IVA; GRKOVIĆ, DAŠA. 2017. Naglašavanje posuđenica iz španjolskoga jezika u hrvatskim rječnicima. *Govor* 34. 71–90.

BENIĆ, MISLAV. 2007. Osnovni podaci o osječkoj akcentuaciji. *Filologija* 48. 1–28.

BROZOVIĆ, DALIBOR. 1954. Akcentuacija tuđica na *-or* u hrvatskom jeziku. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 3/4. 118–123.

- HALILOVIĆ, SENAHID; PALIĆ, ISMAIL; ŠEHOVIĆ, AMELA. 2010. Rječnik bosanskoga jezika. Filozofski fakultet u Sarajevu. Sarajevo.
- HODŽIĆ, JASMIN. 2021. Accentual Doublets in Standard Languages in the Neo-Štokavian Base: Bosnian Standard Accentuation with a Focus on the Accentuation of Verbs. *Studies in Polish Linguistics* 16/1. 1–21.
- ČEDIĆ, IBRAHIM I DR. 2010. *Rječnik bosanskog jezika*. Institut za jezik. Sarajevo.
- JAHIĆ, DŽEVAD. 2010–2019. *Rječnik bosanskog jezika I–IX*. Bošnjačka asocijacija 33. Sarajevo.
- KALAJDŽIJA, ALEN. 2009. Nedosljednost prenošenja silaznih naglasaka na proklitike u morfološkim i leksičkim kategorijama. *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*. Ur. Tošović, Branko; Wonisch, Arno. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Institut za jezik. Graz – Sarajevo. 373–383.
- KAPOVIĆ, MATE. 2006. Naglasne paradigme *o*-osnovâ muškoga roda u hrvatskom. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32. 159–172.
- KAPOVIĆ, MATE. 2011. Naglasak *ā*-osnova u hrvatskom – povijesni razvoj. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17. 147–172.
- KAPOVIĆ, MATE. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije – Fonetika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- MECO, ZENAIDA. 2009. Silazni akcenti i dužine u bosanskom jeziku – norma i stvarno stanje. *Njegoševi dani 4: Zbornik radova*. Ur. Bečanović, Tatjana. Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore. Nikšić. 407–419.
- KLIMENTIĆ, EDNA. 2011. Distribucija silaznih akcenata u gramatikama bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika. *Istraživanja* 6. 93–104.
- MOSKATELO, KUZMA. 1954. Akcentuacija tuđica na *-or* u hrvatskom jeziku. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 3/2. 51–56.
- PEHLIĆ, AMINA. 2013. Neka odstupanja od standardnojezičke prozodijske norme u bosanskohercegovačkoj govornoj praksi. *IV međunarodni naučno-stručni skup Edukacija za budućnost – Zbornik radova*. Ur. Arnaut, Muhamed. Pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici. Zenica. 539–548.
- PRANJKOVIĆ, IVO. 2009. *Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme*. Zagreb. <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1825&naslov=za-demokratizaciju->. (pristupljeno 3. 12. 2019).
- RAKIĆ, STANIMIR. 1992. Vrsta sufiksa i pravilo akcenta u srpskohrvatskom jeziku. *Slavistična revija* 40/2. 197–207.
- ŠEHOVIĆ, AMELA. 2013. Mijene akcenatske norme savremenog bosanskog jezika. *Književni jezik* 24/1–2. 113–120.

ŠKARIĆ, IVO; BABIĆ, ZRINKA; ŠKAVIĆ, ĐURĐA; VAROŠANEC, GORDANA. 1987. Silazni naglasni na nepočetnim slogovima. *Govor* 4/2. 139–151.

VALJEVAC, NAILA. 2005. Standardna novoštokavština i jezička situacija u Bosni i Hercegovini. *Radovi XVII – Standardna novoštokavština i bosanskohercegovačka jezička situacija*. Ur. Čedić, Ibrahim. Institut za jezik u Sarajevu. Sarajevo. 4–111.

VALJEVAC, NAILA. 2009a. Akcenatske sličnosti i razlike između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika s posebnim osvrtom na jezik u BiH. *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*. Ur. Tošović, Branko; Wonisch, Arno. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Institut za jezik. Graz – Sarajevo. 307–349.

VALJEVAC, NAILA. 2009b. Bosanski standardni jezik i njegova prozodijska norma. *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*. Ur. Tošović, Branko; Wonisch, Arno. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Institut za jezik. Graz – Sarajevo. 351–371.

VERMEER, WILLEM. 1984–1985. Non-initial falling tones in neo-štokavian dialects. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 27–28. 143–149.

VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2020. Hrvatski naglasni sustav između deskriptivnoga i preskriptivnoga pristupa. *Jezikoslovlje* 21/1. 7–25.

WERLE, ADAM. 2009. *Word, phrase, and clitic prosody in Bosnian, Serbian, and Croatian*. Doktorski rad. University of Massachusetts – Amherst. Amherst. http://scholarworks.umass.edu/open_access_dissertations/30.

Falling Accents Outside the Initial Syllable in Bosnian Language – the Influence of Suffixes

Abstract

The standard Bosnian language has a four-accent New Shtokavian system, from which it deviates in the presence of descending accents in some borrowings, compounds, genitive plural and vocative singular of some nouns, non-shifted accents onto proclitics, abbreviation and two-syllable reflexes of yat. Given that the condition for the common speech to be standardized is a precise description of its categories, in this paper, the approach to the falling accent is systemic, ie. the possible categories where the falling accent occurs consistently outside the initial syllable are discovered. For the final standardization, it is necessary to examine these categories in speech, which this paper will not be covering.

From previous research borrowings and the falling accent in the genitive plural and the vocative singular of individual words have been singled out as insufficiently described.

Considering that the examples can be grouped according to suffixes almost without remainder, and basing off of the thesis that suffixes can determine the accent of words, the borrowings and words that in the genitive plural and / or the vocative singular have or may have a falling accent outside the initial syllable are therefore categorized according to the suffixes, which are listed in detail. The corpus consists of general dictionaries of the Bosnian language, so notes are given on the current normative status of certain categories, some of which are standardized. The research also gave rise to a general conclusion, which is that, in the Bosnian language, falling accents outside the first syllable appear only in three- and multi-syllable words.

Ključne riječi: silazni akcenti, nepočetni slog, sufiksi, tuđice, genitiv množine, vokativ jednine, standardni bosanski jezik

Keywords: falling accents, non-initial syllable, suffixes, borrowings, genitive plural, vocative singular, Bosnian standard language

